
Oikeudellinen ikärajasäätely käyttäytymistieteellisen tiedon valossa

---

Virve Toivonen, Julia Korkman, Taina Laajasalo ja Kirsi Pollari

TIIVISTELMÄ

Alaikäisen oikeudellista toimintakelpoisuutta säädellään lainsäädännössä ikärajoin. Ne voivat liittyä erilaisiin asioihin kuten alaikäisen itsemääräämisoikeuteen, oikeuteen osallistua tai ikärajasäätelyn kohteena voi olla alaikäisen vastuu omasta toiminnastaan. Artikkelissa tarkastellaan näitä ikärajoja ja niiden säätelyn taustoja sekä arvioidaan asetettuja ikärajoja käyttäytymistieteellisen ja kehityspsykologisen tiedon valossa. Tarkastelun tavoitteena on osoittaa, kuinka haastavaa lasten ja nuorten kehitystason ja kypsyyden arviointi sekä ikärajojen asettaminen on. Lisäksi haluamme nostaa esiin sen, ettei oikeustiede yksin pysty vastaamaan kysymyksiin siitä, millaisia ikärajoja erilaisiin tilanteisiin tulisi asettaa tai tulisiko niitä asettaa lainkaan. Väitämme myös, ettei tähän arviointiin ole voimassa olevassa lainsäädännössä syvennyttyä sen merkityksen vaatimalla tavalla.

Tarkastelumme perusteella lainsäädännössä korostuu usein säätelyn yhdenmukaisuus, jota tavoitellaan lainsäädännöstä ja vuodesta toiseen samanlaisina siirtyvillä ikärajoilla. Näkemyksemme mukaan lapsen iän, kehitystason ja lain tavoitteet huomioon ottava tarkastelutapa turvaisi paremmin lapsen oikeudellista asemaa. Ideaalitilanteessa ikärajojen tulisikin perustua myös kehityspsykologiseen tutkimustietoon siitä, että tietyn ikäisellä henkilöllä on riittävän kehittynyt ymmärrys-, ajattelu- ja toimintakyky sekä mahdollisuus riippumattomaan ja itsenäiseen päätöksentekoon, jotta asian käsittelyyn osallistuminen, suostumuksen antaminen tai vastuun kantaminen on oikeudenmukaista ja mielekästä.

1 Johdanto

Voimassa olevan lainsäädännön mukaan täysi-ikäisyyden ikäraja on Suomessa 18 vuotta ja alle 18-vuotiaat henkilöt ovat alaikäisiä. Oikeudellisesti ikärajan merkittävin seuraus on se, että alaikäinen on vajaavaltainen (laki holhoustoimesta 442/1999 [HolhTL] 2 §). Hän on oikeussubjekti, mutta hänen oikeudellista toimintakelpoisuuttaan on monin tavoin rajoitettu.¹

---

¹ Lapsen oikeussubjektuudesta ks. *Visa Kurki*, Active but not independent: the legal personhood of children. *Griffith Law Review*. Julkaistu verkossa 29.10.21. <https://doi.org/10.1080/10383441.2021.1996881>.

Alaikäisiltä puuttuu lähtökohtaisesti oikeus tehdä sitovia oikeustoimia (HolhTL 23.1 §) ja yleisemminkin oikeus päättää monista itseään koskevista asioista tai osallistua niiden käsitteeseen. 18 vuoden ikäraja ei kuitenkaan ole ehdoton, vaan alaikäisen oikeudellista asemaa säännellään myös alhaisemmin ikärajoin. Tyypillisesti on kyse joko 12, 15 tai jossain tapauksissa 16 vuoden iästä.² Toisinaan ikärajaa ei ole laissa määritelty, vaan lapsen oikeudellinen toimintakelpoisuus arvioidaan tapaus- ja tilannekohtaisesti lapsen ikää ja kehitystasoa vastaten. Ikärajoilla säännellään luonteeltaan hyvin erilaisia asioita. Kyse voi olla alaikäisen *itsemääräämisoikeudesta* eli oikeudesta tehdä ja toteuttaa itseään koskevia päätöksiä, *oikeudesta osallistua* tai alaikäisen *vastuusta omasta toiminnastaan* (rikosoikeudellinen vastuu ja vahingonkorvausvastuu).

Tarkastelemme tässä artikkelissa lainsäädännössä asetettuja ikärajoja ja niiden säätelyn taustoja sekä arvioimme ikärajoja käyttäytymistieteellisen ja kehityspsykologisen tiedon valossa. Kehityspsykologia on psykologian osa-alue, joka tutkii ikään liittyviä henkilökohtaisia muutoksia ihmisessä, käyttäytymistiede taas kattaa myös kehityspsykologian lähisovellusalueet psykologian sisällä ja muilla läheisillä tieteenaloilla. Tarkastelu ei ole tyhjentävä, vaan tavoitteena on antaa yleiskuva lainsäädännön ikärajoista ja niille esitetyistä perusteluista sekä käydä tieteenalojen välistä vuoropuhelua aiheesta. Aiheen ajankohtaisuuden vuoksi perehdyimme hieman muita teemoja tarkemmin lapsen seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen.³

Kahden tieteenalan välisen tarkastelun tarkoituksena on ensinnäkin osoittaa, kuinka haastavaa lasten ja nuorten kehitystason ja kypsyyden arviointi sekä ikärajojen asettaminen on. Toiseksi haluamme nostaa esiin sen, ettei oikeustiede yksin pysty vastaamaan kysymyksiin siitä, millaisia ikärajoja erilaisiin tilanteisiin tulisi asettaa tai tulisiko niitä asettaa lainkaan. Väitämme myös, ettei tähän arviointiin ole voimassa olevassa lainsäädännössä syvennytty sen merkityksen vaatimalla tavalla.

Oikeustieteessä käytetään YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen (SopS 60/1991 [LOS] 1 art.) mukaisesti melko vakiintuneesti käsitettä lapsi synonyyminä alaikäiselle eli alle 18-vuotiaalle.⁴ Sen sijaan lapsen ja nuoren ikämäärittelyn rajaa on pidetty haasteellisena, jos siitä ei ole erikseen säädetty. Ikäraja on liukuva eri laeissa. Nuorella voidaan viitata alle 29-vuotiaisiin⁵, 18–24-vuotiaisiin⁶ tai 16–20-vuotiaisiin⁷. YK:n lapsen oikeuksien sopimusta valvova lapsen oikeuksien komitea pitää nuorina alaikäisinä 10–18-vuotiaita.⁸ Myös käyttäytymis- ja lääketieteissä nuoruusiän ikävuosiin sidotut määritelmät ovat vaihdelleet ja nuoruusikä on ajoitettu esimerkiksi ikävuosien 12–22 ja 10–19 välille. Hiljattain sekä kulttuuristen muutosten että

² Ks. esim. etu- ja sukunimilaki (946/2017) 44 §, uskonnonvapauslaki (453/2003) 3.3 §, LHL; 15a §), Laki lapsen huolto- ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta (619/1996) 2 §, LSL 22.2 §, adoptiolaki (22/2012) 10 §, isyyslaki (11/2015) 31.2 §, kansalaisuuslaki (359/2003) 5 § ja rikoslaki (39/1889) 20:6 ja 7 §.

³ Ks. seksuaalirikosuodistusta koskeva oikeusministeriön työryhmämietintö OM 2020:9. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162356/OM_2020_9_ML.pdf.

⁴ Liisa Nieminen, Lapset tutkimuskohteena: Kuka päättää lapsen osallistumisesta tutkimukseen? Laki-mies 2/2009, s. 226–253, 238.

⁵ Nuorisolaki 1285/2016, 3 §.

⁶ Lastensuojelulaki 217/2007, LSL 6 §, sosiaalihuoltolaki 1301/2014 SHL 3 § 5-kohta.

⁷ Laki Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista (66/2005, 20 §).

⁸ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti No 20 (2016), kohta 5.

neurotieteen viimeisimpien tulosten esitettiin puoltavan nuoruuden yläikärajan nostamista 24 vuoteen saakka.⁹ Tämän artikkelin tarkastelu kohdistuu alle 18-vuotiaisiin.

2. Alaikäisen itse- ja myötämääräämisoikeus

2.1 Alaikäisen oikeudellista toimintakelpoisuutta koskeva sääntely

Itsemääräämisoikeudella tarkoitetaan oikeudellisenä käsitteenä yksilön oikeutta tehdä ja toteuttaa itseään koskevia päätöksiä.¹⁰ Lainsäädäntömme lähtökohta on, että alle 18-vuotiaat ovat tässä suhteessa vajaavaltaisia (HolhTL 2 ja 23.1 §) eikä heillä ole oikeudellisesti pätevää päätösvaltaa omista asioistaan. Poikkeuksena ovat olosuhteisiin nähden tavanomaiset ja merkitykseltään vähäiset oikeustoimet sekä tilanteet, joissa laissa on säädetty toisin (HolhTL 23–24 §). Alaikäisen rajoitetusta oikeustoimikelpoisuudesta seuraa, että hän tarvitsee useimmiten jonkun käyttämään oikeuksiaan puolestaan. Ensisijaisesti niitä käyttävät lapsen huoltajat (laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, 361/1983 [LHL] 4 §). Lapsen itse- ja myötämääräämisoikeus vakiintuivat kuitenkin jo 1980-luvulla lasta koskevan sääntelyn kantaviksi periaatteiksi.¹¹ Itsemääräävä lapsi voi päättää asiasta ilman huoltajan myötävaikutusta. Myötämääräämisoikeus tarkoittaa, että lapsen tahto asiassa voidaan toteuttaa, jos huoltaja on asiasta samaa mieltä alaikäisen kanssa. Käsittelemme seuraavassa tarkemmin muutama keskeisiä alaikäisen itse- ja myötämääräämistilanteita.

2.2 Uskontokuntaan kuulumista, nimeä ja adoptiota koskevat asiat

Alaikäisen myötämääräämisoikeudesta on kyse muun muassa uskonnonvapauslain (453/2003) 3.3 §:ssä, jonka mukaan 15 vuotta täyttänyt lapsi voi huoltajien kirjallisella suostumuksella itse liittyä uskonnolliseen yhdyskuntaan tai erota siitä. 12 vuotta täyttänyt lapsi voidaan puolestaan liittää uskonnolliseen yhdyskuntaan tai erottaa siitä vain hänen omalla kirjallisella suostumuksellaan. Itsenäisesti omasta uskonnollisesta asemastaan voi päättää vasta 18-vuotias. Tätä perusteltiin hallituksen esityksessä perheen katsomuksellisen yhtenäis-

⁹ Terhi Aalto-Setälä – Mauri Marttunen, Nuoren psyykinen oireilu – häiriö vai normaalia kehitystä? *Duodecim*, 123/2007, s. 207–213; Susan M. Sawyer, Peter S. Azzopardi, Dakshitha Wickremarathne, George C. Patton, The age of adolescence. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 2/2018, s. 223–228.

¹⁰ Veikko Launis, Kenelle itsemääräämisoikeus kuuluu? Teoksessa Juhani Pietarinen – Veikko Launis – Juha Räikkä – Erik Lagerspetz – Marjoa Rauhala – Markku Oksanen (toim.), *Oikeus itsemääräämiseen*. Painatuskeskus1994, s. 49–94, 49.

¹¹ Ks. tarkemmin *Suvianna Hakalehto, Virve Toivonen, Johdatus lapsen oikeuksiin perheessä*. Teoksessa *Suvianna Hakalehto – Virve Toivonen (toim.) Lapsen oikeudet perheessä Kauppakamari 2021; Virve Toivonen, Lapsen oikeudet ja oikeusturva. Lastensuojeluasiat hallintotuomioistuimissa. Alma Talent 2017, s. 155–158. Erityisesti lapsipotilaan itsemääräämisoikeudesta ks. Kirsi Pollari, Lapsipotilaan päätöksentekokyky ja sen arviointi. Acta Universitatis Lapponiensis 387, s. 145–170.*

syyden turvaamisella sekä sillä, että kyse on tavanomaista suurempaa harkintaa ja kypsyyttä edellyttävän kokonaisvaltaisen maailmankatsomuksen valitsemisesta.¹²

Uskonnonvapauslain eduskuntakäsittelyssä perustuslakivaliokunta hyväksyi esitetyt ikärajat, vaikka katsoikin, että perustuslain 6.3 §:n näkökulmasta olisi voitu puoltaa myös 12 ja 15 tai 16 vuoden ikärajoja.¹³ Merkille pantavaa on, että ikärajaratkaisu tehtiin tietoisesti vastoin LOS:n ratifioimisasiakirjoja, joiden yhteydessä sosiaalivaliokunta oli katsonut, että kansallista lainsäädäntöä tulee uudistaa yleissopimuksen hengessä ja että muun muassa lasten uskonnonvapautta tulee laajentaa.¹⁴ 18 vuoden ikärajaa voidaan pitää ristiriitaisena myös suhteessa siihen, että seurakuntakuntavaaleissa äänioikeus on jo 16 vuotta täyttäneillä. Kunnallisissa ja valtiollisissa vaaleissa äänioikeus edellyttää täysi-ikäisyyttä (PL 14.1 §). Seurakuntavaalien ääni-ikärajan laskemisen taustalla ei kuitenkaan ollut lasten autonomian lisääminen, vaan sillä reagoitiin ennen kaikkea kirkon laskevaan jäsenmäärään ja hallintoelinten ikärakenteeseen. Rippikoulun käyneillä katsottiin lisäksi olevan tuoretta ja riittävänä pidettävää tietämystä osallistua seurakunnan toimintaan ja hallintoon.¹⁵

Kehityspsykologiassa lapsen ja nuoren uskonnollista kehitystä on tutkittu empiirisesti varsin vähän. Etenkin pitkittäistutkimusta, joka kertoisi suhteesta ikään tapahtuvista muutoksista kyvyssä ymmärtää ja sitoutua uskonnollisen yhteisön ja perinteen oppeihin, käytäntöihin ja rituaaleihin, on niukasti¹⁶. Kronologisen iän merkityksen arviointia vaikeuttaa se, että kulttuurisilla tekijöillä on nuoruudessa huomattava vaikutus uskonnollisen identiteetin muodostumiseen.¹⁷

Nimilaissa (946/2017, 44 §) on osin uskonnonvapauslakia vastaava sääntely: 12 vuotta täyttäneen alaikäisen etu- tai sukunimeä ei voida muuttaa ilman hänen kirjallista suostumustaan eikä myöskään vastoin 12 vuotta nuoremman lapsen tahtoa, jos ”hän on niin kehittynyt, että hänen tahtonsa voidaan kiinnittää huomiota”. Lain esitöissä ei avata sitä, milloin lapsi on riittävän kehittynyt tai minkä mittapuun mukaan tätä arvioidaan. Toisin kuin uskontokuntaan kuulumista koskevissa asioissa, 15 vuotta täyttäneen alaikäisen mielipide on ratkaiseva, jos huoltaja ja alaikäinen ovat erimielisiä alaikäisen nimestä. 15 vuotta täyttäneen alaikäisen itsemääräämisoikeutta perusteltiin sillä, että nimi liittyy olennaisesti lapsen omaan identiteettiin ja jokapäiväiseen elämään.¹⁸

Adoptioasioissa sekä lapsen asumista ja tapaamisoikeutta koskevien riitojen täytäntöönpanossa 12 vuotta täyttäneillä lapsilla on itsemääräämisoikeus. Adoptiolain (22/2012, 10 §) mukaan adoptiota ei voi vahvistaa ilman 12 vuotta täyttäneen adoptoitavan suostumusta ja täytäntöönpanolain (laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytän-

¹² Hallituksen esitys eduskunnalle uskonnonvapauslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi HE 170/2002 vp, s. 34–35.

¹³ Perustuslakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä uskonnonvapauslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi, PeVM 10/2002 vp, s. 5.

¹⁴ Eduskunnan sosiaalivaliokunta 1990 vp. – UaVM n:o 24 – Esitys n:o 296.

¹⁵ Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kirkkolain 7 luvun 3 §:n ja 8 luvun 3 §:n muuttamisesta HE 77/2008 vp, s. 2.

¹⁶ King, P. E., Hardy, S. A. & Noe, S., Developmental Perspectives on Adolescent Religious and Spiritual Development. *Adolescent Res Rev* 6, s. 253–264 (2021).

¹⁷ Jensen, L. A., The Cultural Psychology of Religiosity, Spirituality, and Secularism in Adolescence. *Adolescent Res Rev* 6, s. 277–288 (2021). <https://doi.org/10.1007/s40894-020-00143-0>.

¹⁸ Hallituksen esitys eduskunnalle etu- ja sukunimilaiksi ja laiksi rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain 8 ja 9 §:n muuttamisesta, HE 104/2017 vp, s. 73.

töönpanosta 619/1996, 2 §) mukaan 12 vuotta täyttänyt lapsi voi kieltäytyä tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta. Molemmissa tilanteissa myös 12 vuotta nuoremman lapsen tahtoon voidaan kiinnittää huomiota, jos lasta pidetään riittävän kehittyneenä. Näidenkin lakien esitöissä ei anneta tarkempaa ohjeistusta siihen, kuinka lapsen kehityksen riittävyttä tulee arvioida.¹⁹

12 vuoden ikäraja tuli adoptiolakiin vuonna 1980 (32/1979) ja täytäntöönpanoasioihin vuoden 1983 lapsenhuoltolain (361/1983) säätämisen yhteydessä. Alkuperäisessä, vuoden 1925 ottolapsilaisissa (208/1925) ikärajoja ei ollut. Lain mukaan ottolapsen ottamiseen ei voitu ryhtyä vastoin lapsen tahtoa, jos lapsi oli niin kehittynyt, että hänen arvostelukykyynsä oli kiinnitettävä huomiota (2 §).²⁰ 1970-luvulla lakiin ehdotettiin ensin viidentoista vuoden ikää,²¹ mutta lakivaliokunta piti ikärajan tarpeettoman korkeana ja muutti sen mietinnössään 12 vuodeksi ilman perusteluja.²² Täytäntöönpanoasioissa aiemmin käytössä ollut 15 vuoden ikäraja taas koettiin liian korkeaksi. Täytäntöönpanosovittelijoina toimivien kokemuksen mukaan 12 vuotta täyttäneet olivat lähes säännönmukaisesti olleet niin kehittyneitä, että heidän vastustukseensa tulee kiinnittää huomiota. Katsottiin myös, ettei ikäraja voi olla korkeampi kuin adoptiossa, joka on lapsen kannalta merkittävämpi toimenpide ja vaatii lapselta suurempaa kypsyyttä.²³

---

¹⁹ Lapsenhuoltolain uudistuksen yhteydessä (191/2019) täytäntöönpanolain 2 §:ään lisättiin tosin 2 momentti, jonka mukaan lapsen vastustuksen merkitystä arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota erityisesti siihen, millaisia perusteita lapsi esittää vastustukselleen sekä siihen, voidaanko asiassa esille tulleet seikat huomioon ottaen katsoa, että lapsen vastustus perustuu hänen itsenäiseen tahtoonsa. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi, HE 88/2018 vp, s. 68.

²⁰ Suomen Asianajajaliitto kannatti jo vuonna 1966 lausunnossaan ottolapsilainsäädännön uudistamisesta kiinteää 12 vuoden ikärajaa: ”Lasta kuulematta ei tuomioistuin kuitenkaan yleensä voi päättää, onko lapsi siinä määrin kehittynyt, että hänen mielipiteelleen on annettava arvoa. Sen vuoksi on ehdotettu säädettäväksi täsmällinen ikäraja, joksi esitetään kahtatoista vuotta. (...) Käytännöllisistä syistä on täsmällistä ikärajaa pidettävä suotavana varsinkin, jos sallitaan siitä tehtäväksi ehdotuksen mukainen poikkeus, joka sallii adoption ilman lapsen suostumusta, milloin suostumuksen hankkimisen voitaisiin otaksua vahingoittavan lasta.” *Ottolapsilain uudistaminen*, DL 1966, s. 368.

²¹ Hallituksen esitys eduskunnalle Lapseksiottamista koskevan lainsäädännön uudistamisesta HE 147/1978 vp, s. 24–25. Muissa Pohjoismaissa ikäraja oli jo tuolloin 12 vuotta.

²² Toisen lakivaliokunnan mietintö n:o 11 hallituksen esityksen johdosta lapseksiottamista koskevan uudistamisesta. LaVM 11/1978 vp. Vuoden 1985 laissa lapseksiottamisesta (153/1985, 8 §) kahdentoista vuoden ikäraja säilyi muuttumattomana, samoin vuonna 2012 voimaan tulleessa adoptiolaisissa (22/2012, 10 §). Adoptiolain 10 §:n yksityiskohtaisissa perusteluissa viitataan lapseksiottamista koskevan lain 8 §:n perusteluihin. Hallituksen esitys eduskunnalle adoptiota koskevan lainsäädännön uudistamiseksi sekä lasten adoptiota koskevan eurooppalaisen yleissopimuksen hyväksymiseksi ja laiksi sen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta HE 47/2011 vp, s. 48.

²³ Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ja holhouslain muuttamisesta sekä niihin liittyvien lakien muuttamisesta HE 224/1982 vp, s. 25.

2.3 Terveyttä ja seksuaalista itsemääräämisoikeutta koskevat asiat

Terveydenhuollossa alaikäisen päätöksentekokyvyn arviointi ei perustu ikärajaan, vaan se on jätetty terveydenhuoltohenkilökunnan, käytännössä lääkärin, tehtäväksi.²⁴ Potilaslain (potilaan asemasta ja oikeuksista annettu laki 785/1992, PotL) 7 §:n mukaan alaikäisen potilaan mielipide hoitotoimenpiteeseen on selvitettävä, jos se on hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa nähden mahdollista. Mikäli alaikäinen pystyy ikänsä ja kehitystasonsa perusteella päättämään hoidostaan, alaikäistä on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan (PotL 7.1 §). Päinvastaisessa tapauksessa alaikäistä hoidetaan yhteisymmärryksessä tämän huoltajan tai muun laillisen edustajan kanssa (PotL 7.2 §). Jos alaikäinen arvioidaan hoitonsa suhteen itsemäärääväksi, hänen suostumuksensa sisältö ja ulottuvuus on kutakuinkin samanlainen kuin täysi-ikäisen potilaan.²⁵

Ennen potilaslakia laissa ei ollut säännöksiä alaikäisen potilaan itsemääräämisoikeudesta. Uudistusta perusteltiinkin ennen kaikkea sääntelyn puuttumisella, eikä sen yhteydessä pohdittu tarkemmin esimerkiksi iän ja kehitystason arvioinnin hyötyjä ja haittoja suhteessa kiinteään ikärajaan eikä kehitystason arviointiin annettu ohjeistusta. Arviointia ohjaamaan on oikeustieteessä sittemmin vakiintunut lääketieteen puolelta oppi tietoon perustuvasta suostumuksesta (*informed consent*). Sen mukaan alaikäisen suostumus voi olla oikeudellisesti pätevä, jos 1) alaikäisellä on asian laatuun nähden riittävä päättämiskyky, 2) alaikäiselle on annettu riittävä tieto hoidosta, hoitovaihtoehdoista ja niiden seurauksista, 3) alaikäinen on harkinnut asiaa huolellisesti ja riittävästi ja 4) hän on ilmaissut tahtonsa ilman pakkoa ja painostusta.²⁶

Terveydenhuollossa päätöksentekoon (*medical decision making*) vaikuttavia tekijöitä on jäsennetty myös muulla tavoin, esimerkiksi seuraavan neljän kriteerin kautta:²⁷ 1) lapsen kyky ymmärtää ja jäsentää hänelle annettu informaatio 2) lapsen kyky päättelyyn ja riskianalyysiin, 3) lapsen ymmärrys tilanteen henkilökohtaisesta merkityksestä, 4) lapsen kyky kommunikoida oma päätös häntä hoitaville aikuisille. Kehityspsykologisesti kriteerien täytyminen yksittäisen lapsen kohdalla riippuu mm. kielellisen kehityksen, muistin, tarkkaavuuden ja abstraktin ajattelun kehityksen asteesta. Kriteerejä on hyödynnetty muun muassa arvioitaessa 6–18-vuotiaiden lapsipotilaiden kykyä antaa pätevä suostumus kliiniseen tieteelliseen tutkimukseen osallistumisesta.²⁸ Tutkimuksessa 11,2-vuotiaat ja sitä vanhemmat lapset vaikuttivat todennäköisesti kykeneviltä antamaan suostumuksensa, kun taas 9,6-vuotiaat ja sitä nuoremmat lapset eivät yleensä olleet kykeneviä. Toisaalta 11 vuoden ikäraja ei automaattisesti tarkoita, että tämän ikäisten päätökset olisivat päteviä missä tahansa tilanteessa, vaan ikä viittaa siihen, missä iässä päätöksentekokykyä esimerkiksi lääketieteelliseen tutkimukseen osallistumisesta voidaan keskimäärin odottaa optimaalisissa olosuhteissa.

²⁴ Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi potilaan asemasta ja oikeuksista HE 185/1991 vp, s. 18.

²⁵ *Irma Pahlman*, Potilaan tiedonsaanti- ja itsemääräämisoikeus. Teoksessa Lasse Lehtonen, Mirva Lohiniva-Kerkelä ja Irma Pahlman (toim.), *Terveysoikeus*. Talentum pro 2015, s. 190–207, 202. Kun alaikäistä pidetään hoitonsa suhteen itsemääräävänä (PotL 7 §), hän voi myös kieltää tietojensa luovuttamisen huoltajilleen (PotL 9.2 §). Ks. kielto-oikeudesta tarkemmin *Pollari* 2019, s. 94–95.

²⁶ Ks. tarkemmin *Pollari* 2019, s. 163–164.

²⁷ *Grootens-Wiegers, P., Hein, I. M., van den Broek, J. M. et al.*, Medical decision-making in children and adolescents: developmental and neuroscientific aspects. *BMC Pediatr* 17, 120 (2017). <https://doi.org/10.1186/s12887-017-0869-x>.

²⁸ *Hein I. M., Troost P. W., Lindeboom R.*, Accuracy of MacArthur Competence Assessment Tool for measuring children's competence to consent to clinical research. *JAMA Pediatr*. 2014;12(168), s. 1147–1153.

Terveydenhuollossa oman ja ajankohtaisen kysymyksen muodostavat alaikäisen seksuaaliterveyteen, -kasvatukseen ja -neuvontaan liittyvät asiat. Niitä ovat muun muassa seksuaalisuutta ja parisuhdetta koskeva neuvonta ja hedelmättömyyden ehkäisy, seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden hyväksyminen, ei-toivottujen raskauksien ehkäisy ja sukupuolitautien torjunta sekä seksuaalisen väkivallan ehkäisy.²⁹ Lähtökohtaisesti myös näihin kysymyksiin sovelletaan potilaslain 7 §:ää. Lisäksi alaikäisen kehitystaso voi tulla arvioitavaksi myös raskauden keskeyttämistä koskevissa asioissa, jotka on käytännön hoitotyössä koettu toisinaan haasteellisiksi.³⁰ Yksi raskauden keskeytysperuste on se, että raskaus on saanut alkunsa ennen kuin alaikäinen on täyttänyt 17 vuotta (laki raskauden keskeyttämisestä 239/1970, 1 § 4-kohta). Ikärajaa perusteltiin sillä, että alle 17-vuotiasta ei voida pitää ruumiillisesti ja henkisesti kypsänä raskauteen ja äitiyteen.³¹ Lähtökohtana laissa on siis ras- kaaksi tulleen alaikäisen itsemääräämisoikeus, oli raskaudenkeskeyttäjä periaatteessa kuinka nuori tahansa. Keskeyttämispyynnön on oltava pätevä³² ja arviointiin sovelletaan potilaslain 7 §:ää.³³ Alaikäisen ikä ja kehitystaso on siis otettava huomioon, mutta STM:n ohjeistuk- sen mukaan pääsääntöisesti alaikäiset kykenevät esittämään pätevä pyynnön raskautensa keskeyttämisestä.³⁴

USA:n psykologiyhdistys (APA) esitti jo vuonna 1990 tutkimusnäyttöön perustuen (*amicus curiae brief*),³⁵ että jo keskinuoruisikäinen (14–15-vuotias) kykenee *lääketieteellisissä päätöksentekotilanteissa ja ihmissuhdekysymyksissä* usein aikuiseen verrattavissa olevaan moraaliseen päätöksentekoon ja ongel- manratkaisuun. Tämä oli APA:n mukaan yksi peruste sille, että alaikäinen voi päättää raskaudenkes- keytyksestä ilman huoltajien myötävaikutusta.

Alaikäisen seksuaalisuuteen liittyy myös kysymys seksuaalisesta itsemääräämisoikeudes- ta, joka tulee oikeudellisesti näkyväksi rikoslaisissa säädetyn suojaikärajan kautta. Suomessa yleinen suojaikäraja on 16 vuotta, määrättyissä tilanteissa 18 vuotta.³⁶ Se tarkoittaa, että kai- kenlainen alle 16-vuotiaaseen kohdistuva seksuaalinen kanssakäyminen on rangaistavaa, ja että 16 vuotta nuoremman henkilön seksuaalista itsemääräämisoikeutta suojataan lailla myös silloin, kun teko ei täytä raiskausrikoksen tunnusmerkistöä tai sitä ei ole kriminalisoitu muuna seksuaalisena hyväksikäyttönä. Kun seksuaalista toimintaa sisältävä teko kohdistuu

²⁹ Niistä säädetään muun muassa terveydenhuoltolaissa (1326/2010), tartuntatautilaissa (1227/2016) sekä valtioneuvoston asetuksessa neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta (6.4.2011/338).

³⁰ Pollari 2019, s. 225

³¹ Hallituksen esitys laiksi raskauden keskeyttämisestä HE 104/1969 vp.

³² Laki raskauden keskeyttämisestä 2 §: ”Jos nainen mielisairauden, vajaamielisyyden tai häiriintyneen sieluntoimintansa vuoksi ei kykene esittämään pätevää pyyntöä raskauden keskeyttämiseen, se voidaan suorittaa hänen laillisen edustajansa hakemuksesta, jos painavat syyt puoltavat toimenpidettä.”

³³ Helin 1994, s. 92.

³⁴ Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2008:43: ”Raskauden keskeyttäminen ja sterilointi. Lo- makkeet ja täyttöohjeet sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle”.

³⁵ <https://www.apa.org/about/offices/ogc/amicus/hodgson.pdf>.

³⁶ Ikäraja on 18 vuotta, jos tekijä on lapsen vanhempi tai vanhempaan rinnastettavassa asemassa tai jos lapsi on tekijän määräysvallan tai valvonnan alainen, esim. koulussa tai muussa laitoksessa. Samoin silloin kun kyseessä on seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta, nuoren houkuttaminen seksuaalisiin toimiin ja nuoren henkilön sisältävän sukupuolisiveellisyttä loukkaavan materiaalin seuraaminen, levittäminen, esittäminen tai hallussapito (RL 20:8 §).

alle 16-vuotiaaseen lapseen, kyseessä on teon laadun mukaan joko tavanomainen tai törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö (RL 20:6–7 §). Suomen naapurimaissa on matalampi suojaikärajaa; Ruotsissa se on 15 vuotta ja Virossa 14 vuotta. Jälkimmäisessä ikärajaa ollaan tosin nostamassa 16 vuoteen.³⁷ Lakiin on kuitenkin tulossa nk. Romeo & Juliet -klausuuli, joka sallii suostumukselliset seksuaaliset suhteet 14–15-vuotiaiden ja samaan ikäryhmään kuuluvien nuorten kanssa, jos ikäero on korkeintaan viisi vuotta.

Rikoslilla ei Suomessakaan kriminalisoida samaan kehitysvaiheeseen kuuluvien nuorten välisiä vapaaehtoisia suhteita eikä rikoksena siksi pidetä tekoa, jossa osapuolten iässä ja henkissä ja ruumiillisessa kypsyydessä *ei ole suurta eroa* (RL 20:7a §). Tämä on perusteltua, sillä tutkimusten mukaan varsin iso osa nuorista on seksuaalisesti aktiivisia ennen suojaikärajaa eli 16 vuotta.³⁸ Yhä enenevässä määrin lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa epäillyt ja tuomitut ovat kuitenkin tutkimuksen mukaan 15–19-vuotiaita, eli toisinaan itsekin lain mukaan lapsia³⁹, ja myös kehityspsykologisen tiedon valossa monella eri kehityksen osa-alueella kasvultaan keskeneräisiä.

Myös suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa viiden vuoden ikäeroa on pidetty rajana, jonka jälkeen nuorten välisiä suostumuksellisiakin suhteita tulisi tutkia epäiltyinä rikoksina, jos asianomistaja on 15–16-vuotias.⁴⁰ 14-vuotiaiden kohdalla suuri ikäero on 3–4 vuotta ja 13-vuotiaiden kohdalla kolme vuotta. Jos ikäero on osapuolten välillä suuri, kehityserolla ei ole merkitystä eli kyseessä on rikos. Jos ikäero on pieni mutta kehitysero suuri, teko voi silti olla rikos.⁴¹ Ongelma tässäkin on, ettei nuorten kehitystason ja niiden erojen arviointiin ole olemassa ohjeistusta. Arviointia vaikeuttaa vielä epäsuhta, joka aiheutuu siitä, että tuomarit näkevät oikeudessa asianomistajan rikoksen ilmitulohetken ikäisenä (alle 15-vuotiaiden esitutkintakertomukset videoidaan ja video näytetään oikeudessa) mutta epäillyn sen ikäisenä, kun hän on oikeudenkäyntihetkellä.⁴² Toinen vakavasti otettava huoli on se, että seuraukset alaikäiselle seksuaalirikoksesta tuomitulle ovat vakavammat kuin mitä ne ovat samaan rikokseen syyllistyneelle aikuiselle, sillä nuoren tekemä seksuaalirikos kohdistuu tyypillisesti samaan ikäryhmään kuuluvaan henkilöön.⁴³

³⁷ <https://news.err.ee/1608391448/estonia-greenlights-raising-age-of-sexual-consent-to-16-from-june-2022#:~:text=Estonia%20greenlights%20raising%20age%20of%20sexual%20consent%20to%2016%20from%20June%202022,-News&text=The%20age%20of%20sexual%20consent,a%20draft%20law%20on%20Thursday>.

³⁸ Finsex 2015. <https://www.vaestoliitto.fi/tutkimus/perheiden-hyvinvointi/finsex/> sekä Kouluterveyskysely, THL 2021: https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk/ktk1/summary_trendi?alue_0=600836&mittarit_0=187209&mittarit_1=200280&mittarit_2=199315&sukupuoli_0=143993#.

³⁹ Tiina Malin, Lapsiin kohdistuneiden seksuaalirikosten rangaistuskäytäntö, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin katsauksia 44/2020. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/320556/Katsaus-sia_44_Malin_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

⁴⁰ Timo Ojala, Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset, Edita 2012.

⁴¹ Hyvin samanlaiseen ajatteluun perustuu OM:n tuore mietintö seksuaalirikoslain kokonaisuudistuksesta. OM 2020:9.

⁴² Prosessien keskimääräinen kesto on kaksi vuotta. Monica Fagerlund – Virve Toivonen, Rikosprosessin kesto lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa, Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:3.

⁴³ Alaikäinen saatetaan tällöin tuomita lapsen raiskauksesta, joka on rikosjärjestelmämme vakavimpia rikoksia, kun taas aikuinen, joka syyllistyy omaan viiteryhmänsä kuuluvan henkilön raiskaukseen, tuomitaan rikossoikeudellisesta näkökulmasta vähemmän vakavammasta rikoksesta (raiskaus). Näin siitä huolimatta,

Kansainvälisesti alaikäisten seksuaalisesta itsemääräämisestä on käyty kiinnostavaa keskustelua, jossa näkyy tasapainoilu nuorten suojelemisen ja nuorten oman päätösvalan ja seksuaalioikeuksien kunnioittamisen välillä. Sen keskeinen sanoma on, että lainsäädännössä tulisi hyväksyä seksuaalinen kiinnostus ja aktiivisuus osana normatiivista nuoruuden kehitystä, mutta samalla ottaa huomioon tarve suojella nuoria haavoittavilta seksuaalikoemuksilta.⁴⁴

Tasapainoilu tulee esille kiinnostavasti myös eteläisen Afrikan oikeustapauksissa. Vuonna 2015 Etelä-Afrikka dekriminalisoi nuorten (12–16-vuotiaiden) keskinäiset suostumusperustaiset seksuaalisuhteet perustuslakituomioistuimen ns. Teddy Bear Clinic -ratkaisun jälkeen.⁴⁵ Perustuslakituomioistuin katsoi, että rikosoikeudellinen rankaiseminen on lapsen edun vastaista ja rikkoo muun muassa lasten oikeutta yksityisyyteen ja arvokkuuteen ja voi johtaa stigmaan, piilotteluun sekä riskikäyttäytymiseen. Ratkaisun taustalla vaikutti lastenpsykiatrin asiantuntijalausunto, jonka mukaan suurin osa 12–16-vuotiaista on jollain tapaa seksuaalisesti aktiivisia, ja nuoruusikäisten keskinäinen seksuaalinen toiminta on normatiivista ja merkityksellistä. Siihen puuttuminen rikoslailla lisää nuorten kielteisiä kokemuksia, saattaa hiljentää ja eristää nuoria sekä lisätä kehityksellisiä riskejä.

Kenian korkein oikeus päätyi kuitenkin miltei vastakkaiseen lapsen edun tulkintaan tapauksessa, jossa 16-vuotias poika oli harrastanut suostumuksellista seksiä 16-vuotiaan tytön kanssa.⁴⁶ Tuomioistuin katsoi, että nuorten välinen seksuaalinen kanssakäyminen on lapsen edun nimissä kriminalisoitava, ja että lapsia on suojeltava kielteisiltä seksuaalikoemuksilta.

3 Oikeus osallistua itseään koskevien asioiden käsittelyyn

Oikeus osallistua on turvattu myös alaikäisille perus- ja ihmisoikeutena (PL 6.3 ja PL 14.4 §, LOS 12 art.). Osallisuus oikeuksia pidetään yleisesti yhtenä tärkeimmistä oikeuksista. Osallistuminen on keino toteuttaa muita oikeuksia, ja samalla edellytys sille, että yksilö voi kokea menettelyn oikeudenmukaisena ja ymmärtää, mitä hänelle tapahtuu ja miksi.⁴⁷ Lapsen oikeutta osallistua konkretisoivat hallinnossa ja tuomioistuimissa lapsen kuulemista koskevat säännökset.

Hallintomenettelyssä oikeus tulla kuulluksi omassa asiassa koskee lähtökohtaisesti 15 vuotta täyttäneitä alaikäisiä (hallintolaki [HL] 434/2003, 14 ja 34 §). Hallintolakia koskevassa hallituksen esityksessä ikärajaksi ehdotettiin 12 vuotta ja sitä perusteltiin perus- ja ihmisoikeuksien asettamilla vaatimuksilla.⁴⁸ Eduskunnan hallintovaliokunta kuitenkin esitti -ilman perusteluja- ikärajan säilyttämistä 15 vuodessa,⁴⁹ ja asia päätettiin eduskunnassa valiokunnan esityksen mukaisesti.

---

että aikuisella voidaan olettaa olevan paremmat edellytykset tiedostaa ja hallita seksuaalista käyttäytymistään. Vaikka alaikäinen rikoksentehtäjä saisi ikänsä takia lyhyemmän vankeustuomion, poistetaan merkintä rikosrekisterissä vasta kahdenkymmenen vuoden kuluttua tuomion antamispäivästä.

⁴⁴ Ks. G. D. Kangaude, A. Skelton, (De)Criminalizing Adolescent Sex: A Rights-Based Assessment of Age of Consent Laws in Eastern and Southern Africa. SAGE Open. October 2018. doi:10.1177/2158244018806036

⁴⁵ Teddy Bear Clinic for Abused Children v Minister for Justice and Constitutional Development, ZACC 35, 2013. <https://www.hrlc.org.au/human-rights-case-summaries/criminalising-consensual-sex-between-young-people-breaches-their-rights-to-privacy-and-dignity>.

⁴⁶ CKW v. Attorney General & Director of Public Prosecutions, 4 High Court of Kenya.

⁴⁷ Michael D. Bayles, Procedural Justice. Allocating to Individuals. Kluwer Academic Publishers 1990.

⁴⁸ Hallituksen esitys eduskunnalle hallintolaiksi ja laiksi hallintolainkäyttölain muuttamisesta HE 72/2002 vp, s. 73.

⁴⁹ Hallintovaliokunnan mietintö HaVM 29/2002 vp hallituksen esityksestä HE 72/2002 vp.

Muutamissa asiaryhmissä on poikettu hallintolain mukaisesta 15 vuoden pääsäännöstä. Esimerkiksi lastensuojeluasioissa (lastensuojelulaki [LSL] 417/2017, 20.2 §) lapsen kuulemisen ikäraja on 12 vuotta.⁵⁰ Hallituksen esityksessä ehdotettiin alun perin 15 vuoden ikärajaa⁵¹, mutta eduskunnan perustuslakivaliokunta, lakivaliokunta sekä sosiaali- ja terveysvaliokunta katsoivat kaikki, ettei 15 vuoden ikäraja parhaalla mahdollisella tavalla toteuta lapsen perus- ja ihmisoikeutena turvattua oikeutta vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastavasti. Perustuslakivaliokunta totesi vielä, että lastensuojelussa kaavamainen ikärajasääntely sopii kaiken kaikkiaan huonosti yhteen perustuslain ja lapsen oikeuksien sopimuksen lähtökohtien kanssa.⁵²

Myös esimerkiksi vastaanotto- (746/2011, 5 §) ja kotoutumislain (1386/2010, 4 §) mukaisissa asioissa lapsen kuulemisen ikäraja on 12 vuotta. Lakien esitöissä ei perustella sitä, miksi näissä asioissa on päädytty hallintolaista poikkeavaan ikärajaan.⁵³

Yleisissä tuomioistuimissa kuullaan lähtökohtaisesti 15 vuotta täyttäneitä ja alle 15-vuotiaiden kuulemiselle on asetettu lisäedellytyksiä; henkilökohtaisella kuulemisella tulee olla asian kannalta erityistä merkitystä eikä siitä saa aiheutua lapselle haittaa (OK 17: 27 ja 30 §). Alaikäisten suojeluun on muutoinkin kiinnitetty erityistä huomiota, muun muassa sallimalla määräylin edellytyksin videotallenteiden käyttö oikeudenkäynnissä (OK 17:24 §). *Hallintotuomioistuimissa* lähtökohtana on, että alaikäistä voidaan kuulla suullisessa käsittelyssä iästä riippumatta, jos hän siihen suostuu (laki oikeudenkäynnistä hallintoasioissa, 808/2019, 68 §). Alle 12-vuotiaiden kuulemiselle muussa kuin heidän omassa asiassaan on kuitenkin asetettu oikeudenkäymiskaarta vastaavat lisäedellytykset.⁵⁴ Ne löytyvät myös lapsenhuoltolaista (LHL 15a §) samoin kuin lastensuojelulaista (LSL 86 §).⁵⁵

Lakivaliokunnan lapsenhuoltolakia koskevassa mietinnössä 12 vuoden ikärajaa perusteltiin sillä, että se on käytössä muuallakin lainsäädännössä lapsen kuulemisessa ja lapsen itsenäisen puhevallan käytössä (mm. lastensuojelu, huoltoa ja tapaamista koskevien asioiden

⁵⁰ Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta HE 266/2010 vp, s. 41 ja Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kotoutumisen edistämisestä ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta HE 185/2010 vp, s. 66–67.

⁵¹ Hallituksen esitys eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi, HE 252/2006 vp, s. 15 ja 83. Esityksessä lähdettiin siitä, että 12 vuoden ikäraja sekä puhevallan käytössä että lapsen kuulemisessa olisi koskenut vain asioita, jotka ”ratkaisevasti vaikuttavat lapsen tulevaisuuteen ja joissa jo 12 vuotta täyttäneellä lapsella voidaan katsoa olevan erityinen itsenäinen vanhemmista poikkeava intressi”. Tällaisia olivat hallituksen esityksen mukaan päätökset huostaanotosta, sijaishuollosta, huostassapidon lakkaamisesta ja yhteydenpidosta sijaishuollon aikana.

⁵² Ks. Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä lastensuojelulaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi PeVL 58/2006 vp, Lakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä lastensuojelulaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi LaVL 22/2006 vp ja Sosiaali- ja terveysvaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä lastensuojelulaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi StVM 59/2006 vp.

⁵³ HE 266/2010 vp, s. 40 ja HE 185/2010 vp, s. 66–67.

⁵⁴ Sääntely vastaa LSL:n lapsen kuulemista hallintotuomioistuimissa koskevaa sääntelyä (86 §). Ks. tarkemmin kuulemisen edellytyksistä ja tavoista HE 29/2018 vp, 68 §:n yksityiskohtaiset perustelut. Kumotussa hallintolainkäyttölaissa (26.7.1996/586) ei ollut säännöksiä vajaanlaisen henkilökohtaisesta kuulemisesta.

⁵⁵ Alkuperäisessä, vuoden 1983 lapsenhuoltolaissa (361/1983) ei ollut ikärajaa. Lapsen kuulemisesta tuomioistuimissa päätettiin sen perusteella, oliko kuuleminen painavista syistä välttämätöntä asian ratkaisemisen kannalta. Myös tuolloin lapsen tuli suostua kuulemiseen ja lisäksi tuli olla ilmeistä, ettei kuulemisesta aiheutunut haittaa lapselle.

täytöntöönpano, adoptio ja nimilain mukaiset asiat). Ikärajan taustalla on ajatus siitä, että lapsi saavuttaa 12 vuoden iässä tietyn kypsyyden. Lakivaliokunta korosti kuitenkin ikärajan ohjeellisuutta. Se ei yhtäältä saa estää alle 12-vuotiaiden kuulemista, mutta toisaalta myös 12 vuotta täyttäneen ja sitä vanhemman lapsen kehitystaso on aina otettava huomioon ja arvioitava kuulemisesta mahdollisesti aiheutuva haitta.⁵⁶

Myös kuulemista koskevassa sääntelyssä näkyy jännite lapsen autonomian ja suojelun välillä; Lapsella on oikeus osallistua omaa elämäänsä koskevien asioiden käsittelyyn ja päätöksentekoon, mutta samalla oikeus tulla suojelluksi mahdollisesti haitallisilta kuulemiskokemuksilta.⁵⁷ Lapsen turvallisen ja lasta vahingoittamattoman kuulemisen elementit korostuvat erityisesti lastensuojelulaissa (ks. esim. LSL 20 § 1, 3 ja 4 mom.), mutta ne löytyvät myös esimerkiksi hallintolaista (HL 34.2 § 4-kohta) sekä vastaanotto- (5 §) ja kotoutumislajeista (4 §). Myös hallintoprosessilakia säädettäessä kiinnitettiin erityistä huomiota turvallisiin kuulemisen tapoihin.⁵⁸

Turvallinen kuuleminen on suoraan yhteydessä tapaan, jolla lasta kuullaan ja myös sen arviointiin, millaisia paineita lapsen mielipiteeseen voi ulkoapäin kohdistua. Esimerkiksi huoltoriidoissa tai lastensuojelussa vahvasti lapsen oikeutta tulla kuulluksi painottava näkökulma saattaa jättää sivuun lapselle esimerkiksi lojaliteettiristiriidasta aiheutuvan kuormituksen. Päätettäessä lapsen kuulemisesta haastavissa tilanteissa, on punnittava tarkkaan riskejä ja hyötyjä ja arvioitava näiden valossa lapsen etu.⁵⁹

Lapsen osallisuutta tulisi iän lisäksi pohtia myös siitä näkökulmasta, miten tietoa voidaan saada lapselta tavalla joka mahdollisimman luotettavasti tuo esille hänen omia näkemyksiään, eikä esimerkiksi kuvasta sitä, mitä lapsi kuvittelee vanhemman tai muun aikuisen haluavan hänen sanovan.⁶⁰ Lapsen kykyyn ilmaista itseään vaikuttaa iän lisäksi myös hänen joh-

⁵⁶ Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoi-
keudesta annetun lain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi LaVM 12/2018 vp.

⁵⁷ Ks. esim. YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 12 (2009) lapsen oikeudesta tulla kuul-
lusi, erityisesti kohta 134 h.

⁵⁸ HE 29/2018 vp, s. 134. Tuomioistuimien voi kuulemisen vaikutusten arvioimiseksi pyytää selvitystä esimer-
kiksi perheneuvolasta, lastenpsykiatrilta tai lastensuojeluviranomaiselta. Arvioitaessa alaikäisen kuulemisen
edellytyksiä on myös otettava huomioon mahdollisuus kuulla häntä suullisesti suppeammassa kokoonpanossa,
jos se on tarpeen alaikäisen suojaamiseksi tai hänen itsenäisen mielipiteensä selvittämiseksi. Vajaavaltasta ei
myöskään ole välttämätöntä kuulla istuntosalissa, vaan suullinen kuuleminen voidaan tarvittaessa järjestää
esimerkiksi tuomioistuimen muissa tiloissa, sairaalassa tai lapsen sijaishuoltopaikassa. Lasta voidaan kuulla
myös videoneuvottelussa tai muulla teknisellä tiedonvälitystavalla.

⁵⁹ Ks. esim. M. Saini, T. Laajasalo, S. Platt, Gatekeeping by Allegations: An Examination of Verified, Un-
founded, and Fabricated Allegations of Child Maltreatment Within the Context of Resist and Refusal Dyna-
mics. *Family Court Review*, 58(2) 2020, s. 417–431. <https://doi.org/10.1111/fcre.124802020>; J. Korkman, T.
Pakkanen, T. Laajasalo, Child Forensic Interviewing in Finland: Investigating Suspected Child Abuse at the
Forensic Psychology Unit for Children and Adolescents. Teoksessa Johansson S., Stefansen K., Bakketeig E.,
Kaldal A. (toim.), *Collaborating Against Child Abuse*. Palgrave Macmillan, 2017. https://doi.org/10.1007/978-3-319-58388-4_7.

⁶⁰ M. E. Lamb, D. A. Brown, I. Hershkowitz, Y. Orbach & P. W. Esplin, Tell me what happened.
Questioning children about abuse. 2nd edition. Wiley, 2018. [https://onlinelibrary.wiley.com/doi/
book/10.1002/9781118881248](https://onlinelibrary.wiley.com/doi/book/10.1002/9781118881248).

dattelualltiutensa, ja siihen liittyvät yksilöiden väliset vaihtelut riippuvat muistakin tekijöistä kuin lapsen kronologisesta iästä.⁶¹

4 Alaikäisen vastuut ja velvollisuudet

4.1 Rikosoikeudellinen vastuu

Aina ikärajoin ei säädetä oikeuksista, vaan myös vastuista ja velvollisuuksista. Merkittävien sääntely koskee alaikäisen vahingonkorvaus- ja rikosoikeudellista vastuuta. Voimassa oleva rikoslain (39/1889) rangaistusvastuukäräjä on 15 vuotta (RL 3:4.1). Alle 15-vuotiaiden rikolliseen tekoon syyllistyneiden asioita ei siten voida käsitellä rikosoikeudenkäynnissä. Heihin voidaan kuitenkin kohdistaa lastensuojelutoimia, ja he voivat olla myös korvausvastuussa rikollisella teolla aiheuttamastaan vahingosta (vahingonkorvauslaki 412/1974, 2:2 §). Rangaistusvastuu ikäräjä on ollut sama koko rikoslain pitkän voimassaoloajan.⁶² Kiinteän syyntakeisuusikärajan katsottiin edistävän ennustettavuutta ja parantavan yksilön oikeusturvaa. Sen asettamiseen on arvioitu vaikuttaneen myös käytännön syyt: yksilöllisten arviointien tekeminen olisi merkinnyt työ määrän lisääntymistä.⁶³ Myöhemmin absoluuttista ikäräjaa on perusteltu lapsen oikeuksien sopimuksen 40 artiklan 3 kohdalla, jossa sopimusvaltioita kannustetaan säätämään absoluuttinen rikosoikeudellinen vastuukäräjä.⁶⁴

Rikosoikeudellisen ikäräjän säätämisestä on jo noin 130 vuotta aikaa, mutta siihen liittyvät pohdinnat ja perusteet sisältävät nykyaikaan verrattuna huomattavankin paljon lapsen kompetenssin arviointia, toki oman aikakautensa tiedon pohjalta. Tämä näkyy erityisesti vuoden 1936 nuorisorikoslainsäädäntökomitean työssä.⁶⁵ Ongelmaksi nousi tuolloin lastensuojelulaissa (52/1936) määritelty lapsuuden 16 vuoden ikäräjä. Rikoslain 15 vuoden syyntakeisuusikäraja kuitenkin säilyi, vaikka komitea argumentoikin sen puolesta, että 15-vuotias on vielä ruumiillisesti ja henkisesti täysin lapsi:

”Harkitessaan, olisiko meillä ehkä syytä korottaa se ikäräjä, josta rikosoikeudellinen vastuunalaisuus alkaa, 16 vuoteen, Hallitus on kyllä todennut eräiden syiden puhuvan tällaisen korottamisen puolesta. Onhan vastikään 15 vuotta täyttäneitä poikaa tai tyttöä meillä, jossa nuoriso, varsinkin maaseudulla, kehittyi hitaammin kuin Keski- tai Etelä-Euroopassa, useimmiten pidettävä täysin lapsena sekä ruu-

⁶¹ J. Z. Klemfuss & A. P. Olaguez (2020), Individual Differences in Children’s Suggestibility: An Updated Review, *Journal of Child Sexual Abuse*, 29:2, s. 158–182.

⁶² Käytännössä ikäräjä tarkoitti alkujaan kuitenkin sitä, että rangaistusvastuukäräjaa nuoremmat säästettiin aikuisten rangaistuksilta. Vuoden 1942 loppuun saakka 7–14-vuotiaat voitiin määrätä vanhempiansa kuritettavaksi tai kasvatuslaitokseen, ja 15–17-vuotiaille oli laissa säädökset rangaistuksen lieventämisestä (3 luku, 1–2 §). Vain alle 7-vuotiaiden tekemiä rikoksia ei voitu käsitellä lainkaan tuomioistuimissa.

⁶³ Ks. *Timo Harrikari*, Alaikäisyys ja rikollisuuden muuttuvat tulkinnat suomalaisessa lainsäätämiskäytännössä. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 48/2004, s. 103 ja 207 ja *Matti Marttunen*, Nuorisorikosoikeus. Alaikäisten rikosten seuraamukset kriminaalipoliittisesta ja vertailevasta näkökulmasta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 236/2008, s. 57.

⁶⁴ Ks. Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 24 (2019) lapsen oikeuksista rikosoikeusjärjestelmässä.

⁶⁵ Komiteanmietintö (KM) 1937:2 komitealta, joka on asetettu valmistamaan ehdotusta rikoksia teneiden nuorten henkilöiden rikosoikeudellista käsittelyä koskevan lainsäädännön uudistamisesta. Komitean ehdotus oli myöhemmin hallituksen esityksen (HE 10/1939 vp, hallituksen esitys nuoria rikosentekijöitä koskevaksi lainsäädännöksi) pohjana.

miillisesti että henkisesti. Tällaisella nuorella on koulunkäynti monesti vielä kesken, eikä hän myöskään ole ollut rippikoulun kasvattavan vaikutuksen alaisena. Hän on, kuten 15-, 16- jopa 17-vuotiaisiinkin nähden usein on asianlaita, sekä ruumiillisesti että henkisesti vielä täydellinen lapsi, joka tuskin on tajunnut tekonsa merkitystä ja sen rangaistavuutta.”⁶⁶

Myös lakivaliokunta kannatti myöhemmin syyntakeisuusikärajan säilyttämistä, vaikka ”kaiken järjen mukaisesti” ikärajan olisi tullut noudattaa lastensuojelulakia. Valiokunnan mukaan ikärajan säilyttämisen puolesta puhui se, että myös Ruotsissa vastaava ikäraja oli 15 vuotta. Ikärajan muutoksesta olisi seurannut muutospaineita myös moniin muihin lakeihin.⁶⁷

Rikosoikeudellisen vastuun alentaminen on sittemmin noussut säännöllisesti yhteiskunnalliseen keskusteluun.⁶⁸ Keskustelut ja lakialoitteet perustuvat ajatukseen siitä, että nuorten rikolliseen käytökseen voidaan vaikuttaa rankaisemalla paremmin kuin esimerkiksi tukitoimin. Näyttöä sanktioiden vaikuttavuudesta ei kuitenkaan ole – päinvastoin, eivätkä ehdotukset ole johtaneet toimenpiteisiin taikka muutoksiin lainsäädännössä. *Matti Marttunen* tiivistää asian osuvasti väitöskirjassaan: “Hyvin harva rikosten tekemisen 15 vuotta täytettyään lopettanut ilmoittaa lopettamisen syyksi sen, että nyttemmin häntä voitaisiin rangaista. On vaikea kuvitella alle 15-vuotiaan tekevän päätöksen rikoksen tekemisestä kovin rationaalisin ja laskelmoivin perustein. Tästä kertovat monet nuorisorikollisuutta koskevat tutkimukset.”⁶⁹

4.2 Vahingonkorvausvastuu

Vahingonkorvausoikeudessa pääsääntö on, että alaikäinen vastaa samalla tavoin kuin muutkin tahallisesti tai tuottamuksella aiheuttamistaan vahingoista. Alaikäisen korvausvastuun erityispiirteet tulevat ilmi lähinnä teon tuottamusarvioinnissa ja vahingonkorvauksen suuruudesta päätettäessä. Valittua ratkaisua ei lakia koskevassa hallituksen esityksessä tarkemmin perustella, vaan todetaan, ettei alaikäisen käyttäytymistä arvioitaessa aina voida soveltaa samoja sääntöjä kuin aikuisten kanssa. Siksi alaikäisten tuottamusta arvioidaan suhteessa siihen, mitä tavallinen 10-vuotias tekisi tai mitä 10-vuotiaalta voidaan yleensä odottaa. Esitöissä ei kuitenkaan avata sitä, millainen tavallinen 10-vuotias on.

Neurokognitiivisten toimintojen osalta merkittävää kehitystä on tapahtunut 9–10 vuoteen mennessä⁷⁰. Tyypillisesti kehittyneellä 10-vuotiaalla esimerkiksi tunteiden säätely on muuttunut pääosin ulkoisesta, käyttäytymiseen perustuvasta säätelystä, sisäiseksi, kognitiivisperustaiseksi säätelyksi. Kokiessaan kiel-

---

⁶⁶ KM 1937:2, s. 13.

⁶⁷ *Harrikari* 2004, s. 193. Ks. myös *Panu Pulma*, Isäntävallan aika (1600–1800-luku). Teoksessa *Panu Pulma – Oiva Turpeinen*, Suomen lastensuojelun historia, Lastensuojelun Keskusliitto 1987, s. 186 sekä KM 1937:2 ja LavM 8/1939 vp. Hallituksen esitys N:o 10 nuoria rikoksentehtäjiä koskevaksi lainsäädännöksi. Lakivaliokunnan siitä antama mietintö N:o 8.

⁶⁸ <https://www.kansalaisaloite.fi/fi/aloite/7560>. Asiasta on tehty valtiopäivillä useita laki- ja toimenpideoitteita: LA 11/1999 vp; LA 61/2001 vp; LA 111/2001 vp; LA 160/2001 vp; LA 17/2004 vp; TPA 124/2000 vp; TPA 71/2001 vp; TPA 141/2001 vp; TPA 144/2001 vp; TPA 230/2001 vp. Ks. myös Hallituksen esitys eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi HE 44/2002, s. 23.

⁶⁹ *Marttunen* 2008, s. 171.

⁷⁰ *Marit Korkman, Sarah L. Kemp & Ursula Kirk* (2001), Effects of Age on Neurocognitive Measures of Children Ages 5 to 12: A Cross-Sectional Study on 800 Children From the United States, *Developmental Neuropsychology*, 20:1, s. 331–354, doi: [10.1207/S15326942DN2001_2](https://doi.org/10.1207/S15326942DN2001_2)

teisiä tapahtumia tai pettymyksiä 10-vuotias pystyy jo useissa tilanteissa hallitsemaan tunteitaan, arvioimaan tilannetta ja käyttämään selviytymisstrategioita (esim. tilanteen uudelleen arviointia, huomion suuntaamista muualle) teini-ikäisen tavoin, ilman aikuisen säätelytukeakin⁷¹. Tällä voidaan ajatella olevan merkitystä arvioitaessa tilanteita, jotka johtavat vahingonkorvausvastuuseen. Toisaalta ajatellaan, että esimerkiksi kognitiivisen kehityksen osalta lapsen kehityksen nopein kehitysvaihe on ohitettu keskimäärin vasta 12-vuotiaana, ja jotkut kehityksen osa-alueet kehittyvät kolmannelle vuosikymmenelle saakka (ks. tarkemmin kappale viisi).

Lähtökohta on, ettei 15 vuotta täyttäneiden vastuuta enää lähtökohtaisesti lievennetä muutoin kuin korvaussummaa alentamalla.⁷² Alaikäinen on velvollinen korvaamaan vahingosta määrän, joka on alaikäisen ikään ja kehitystasoon, teon laatuun, vahingon aiheuttajan ja vahingon kärsineen varallisuusoloihin sekä muihin olosuhteisiin katsoen kohtuullinen (VahKorvL 2 §). Lähtökohtana ei siten ole täyden korvauksen periaate kuten vahingonkorvausoikeudessa yleensä. Jos vahinko on aiheutettu tahallisella teolla ja jos alaikäisen arvioidaan kyenneen ymmärtämään teosta aiheutuneen vahingonvaaran, oikeuskäytännössä on tuomittu alaikäinenkin täyteen vahingonkorvaukseen (KKO 1981 II 20 ja 1983 II 26).

5 Lasten ja nuorten yksilöllinen kehitys ja kiinteät ikäraajat

Voimassa olevassa lainsäädännössä alaikäisen oikeudelliseen asemaan vaikuttavia ikärajoja säännellään kolmella eri tavalla: Kiintein ikärajoin, kiinteän ikärajan ja iän ja kehitystason huomioon ottamisen yhdistelmällä tai yksin alaikäisen ikään ja kehitystasoon sidotulla arvioinnilla. Kaksi ensimmäistä ovat selvästi yleisempiä. Tätä on perusteltu sillä, että kiinteät ikäraajat helpottavat viranomaisten ja muiden lasten kanssa toimivien päätöksentekoa ja luovat toiminnalle yhtenäisen ja selkeän rakenteen. Kiinteä ikäraja ei vaadi laajaa tai monimutkaista alaikäisen päätöksentekokyvyn arviointia, se säästää aikaa ja helpottaa päätösten perustelemista. Katsotaan myös, että lapset ja heidän huoltajansa hahmottavat paremmin heille kiinteisiin ikärajoihin sidottuja oikeuksia ja velvollisuuksia.⁷³

Melko usein lainsäädännössä toistuu 12 vuoden ikäraja. Sitä voidaan pitää perusteltuna kehityspsykologisesta näkökulmasta sikäli, että monelta osin lapsen kognitiivisen kehityksen nopein kehitysvaihe on ohitettu ja lapsi on usean kognitiivisen kyvyn osalta saavuttanut tason, joka on jo varsin lähellä aikuisen tasoa⁷⁴. Murrosikäen saavuttaessa kehityskäyrä tyypilli-

⁷¹ A. Sanchis-Sanchis, M. D. Grau, M. Adoración-Reyes, C. Morales-Murillo (2020), Effects of Age and Gender in Emotion Regulation of Children and Adolescents, *Frontiers in Psychology*, 11.

⁷² Hallituksen esitys eduskunnalle vahingonkorvausta koskevaksi lainsäädännöksi HE 187/1973, vp, s. 4 ja 14. Ennen vahingonkorvauslakia alaikäisen vahingonkorvausvastuusta säädettiin tuolloin voimassa olleen RL:n 9 luvun 5 pykälässä, jonka mukaan alle 15-vuotiaat vastasivat aiheuttamastaan vahingosta itse, jos korvausta ei ollut mahdollista saada huoltajalta. Säännös vastasi RL:n 15 vuoden rangaistusvastuu ikärajaa.

⁷³ Ks. esim. *Liisa Nieminen*, Ikä tasa-arvokysymyksenä. *Oikeus* (35)2, 2006, s. 241–267; *Sami Mahkonen*, Lapsen ikä. *Lakimies* 6–7/2001, s. 990–100. Ks. myös *Markku Helin*, Missä iässä saan itse päättää? *Lexpress*. *Oikeustieteen ylioppilaiden yhdistys Lex ry:n* lehti 4/2015, s. 39–41. 2015 sekä *Laura Lundy, John Tobin, Aisling Parkes*, Article 12. The Right to Respect for the Views of the Child. Teoksessa John Tobin (ed), *The UN Convention on the Rights of the Child. A Commentary*. Oxford University Press 2019, s. 415–416.

⁷⁴ *Marit Korkman, Sarah L. Kemp & Ursula Kirk* (2001), Effects of Age on Neurocognitive Measures of Children Ages 5 to 12: A Cross-Sectional Study on 800 Children from the United States, *Developmental Neuropsychology*, 20:1, s. 331–354, doi: [10.1207/S15326942DN2001_2](https://doi.org/10.1207/S15326942DN2001_2).

sesti hidastuu. Sen sijaan monimutkaisempien tehtävien kuten syy-seuraus-suhteiden syvällisempi ymmärrys, muiden ihmisten näkökulman huomioiminen ja oman käyttäytymisen tai omien päätösten pitkän tähtäimen seuraukset kehittyvät vielä tämän ikävaiheen jälkeenkin, jotkut niistä pitkälle yli 20 ikävuoden.⁷⁵ Lisäksi kognitiiviset toiminnot kehittyvät suhteessa lapsen ympäristöön ja kulttuuristaan. Verrattaessa suomalais-, italialais- ja amerikkalaislasten kognitiivista kehitystä huomattiin kehityskäyrissä kulttuurieroja erityisesti pienimmillä lapsilla. Murrosiän paikkeilla kulttuuristaan liittyvät erot hupenivat.⁷⁶

Monissa tapauksissa kiinteä ikäraja on kuitenkin ongelmallinen ilman alaikäisen kypsyyden arviointia ja sen huomioon ottamista, sillä lapsen kompetenssiin vaikuttavat monet asiat (mm. lapsen kokemukset, sairaudet, vammat jne.). Yksilötekijöiden ohella kypsyyden aste aikuisiin verrattuna riippuu siitä, mitä kehityksen osa-alueita ja millaista päätöksentekotilannetta tarkastellaan. Eri kehityksen osa-alueet eivät ole luonteeltaan staattisia, eikä kehitys etene ikävuosien mukana lineaarisesti. Esimerkiksi 16-vuotias voi ajattelutaidoiltaan olla monin osin jo lähellä aikuista, ja silti sosiaalisen ja tunne-elämän kehitykseltään vielä keskeneräinen.⁷⁷ Välittömästi palkitseva toiminta, joka tulevaisuudessa tuottaa nuorelle tai ympäristölle haittaa, on nuorelle houkuttelevampaa kuin aikuiselle, etenkin tunnepitoisessa tilanteessa.⁷⁸ Ongelma on, että oikeudellisissa konteksteissa lapsen kyvyille, näkemyksille ja omalle harkinnalle annetaan tyypillisesti sitä enemmän painoarvoa mitä vanhemmasta lapsesta on kysymys, vaikka nuoruusikäinen on joissain tilanteissa jopa pieniä lapsia alttiimpi ulkoisille, etenkin vertaisten taholta tuleville, vaikutteille. Erityisesti varhaisnuoruusikäinen on varsin kyvytön arvioimaan päätöstensä pitkäaikaisseurauksia.

Keskimäärin 14-vuotiaat nuoret ottivat ajosimulaatiopelissä kaksi kertaa enemmän riskejä silloin, kun heitä testattiin ikätovereiden kanssa verrattuna tilanteeseen, joissa he olivat yksin. Vanhempien (keskimäärin 19-v.) nuorten ajaminen oli noin 50 prosenttia riskialttiimpaa vertaisten seurassa. Aikuisilla sosiaalinen konteksti ei vaikuttanut riskinottoon.⁷⁹ Tulokset ovat ajankohtaisia suhteessa vireillä olevaan lakiehdotukseen, jonka mukaan ajokortin voi saada 17-vuotiaana ilman poikkeuslupaa.⁸⁰

Amerikan psykologiyhdistys (APA) lausui vuonna 2003 rikosoikeudellisiin vastuukysymyksiin liittyen, että nuoruusikäiset tekevät erilaisia päätöksiä tovereiden kanssa kuin yksin, ovat taipuvaisia riskinottoon ja että heidän on vaikea arvioida oman toiminnan pitkän tähtäimen vaikutuksia. Näitä seikkoja vahvistavia tuoreiden aivokuvantamistutkimusten tuloksia käytettiin tukemaan lausuntoa, jonka mu-

⁷⁵ Susan M. Sawyer, Peter S. Azzopardi, Dakshitha Wickremarathne, George C. Patton, The age of adolescence. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 2/2018, s. 223–228.

⁷⁶ J. Rosenqvist, J. P. Lahti-Nuutila., P. Urgesi, J. Holdnack, S. Kemp & M. Laasonen (2017), Neurocognitive Functions in 3- to 5-year-old children: An International Comparison. *Journal of the International Neuropsychological Society*, 23, s. 367–380.

⁷⁷ L. Steinberg, E. Cauffman, J. Woolard, S. Graham, M. Banich, Are adolescents less mature than adults?: minors' access to abortion, the juvenile death penalty, and the alleged APA "flip-flop". *Am Psychol*. 64(7) 2009, s. 583–594. doi: <https://doi.org/10.1037/a0014763>.

⁷⁸ P. Grootens-Wiegers, I. M. Hein, J. M. van den Broek, M. C. de Vries, Medical decision-making in children and adolescents: developmental and neuroscientific aspects. *BMC Pediatr*. 2017. doi: <https://doi.org/10.1186/s12887-017-0869-x>.

⁷⁹ Margo Gardner & Lawrence Steinberg (2005), Peer Influence on Risk Taking, Risk Preference, and Risky Decision Making in Adolescence and Adulthood: An Experimental Study. *Developmental Psychology*, 41(4), s. 625–635. D. Albert, J. Schein, L. Steinberg, Peer Influence on Adolescent Decision Making. *Current directions in psychological science* 22(2), 2013, s. 114–120.

⁸⁰ Hallituksen esitys HE 70/2022 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi ajokorttilain muuttamisesta.

kaan nuorta henkilöä ei pitäisi tuomita teoistaan kuolemaan.⁸¹ USA:n Korkein oikeus nosti mm. APA:n lausuntoon vedoten kuolemantuomion ikärajan 16 ikävuodesta 18 ikävuoteen, riippumatta rikoksen raakuudesta tai julmuudesta. Päätös syntyi äänin 5-4.⁸²

Lisäksi nuoruusikäisenkin kohdalla on aina pohdittava mielipiteen muodostumisen tai käyttäytymisen kehityshistoriaa ja kaikkia siihen vaikuttaneita tekijöitä. Erityisesti on otettava huomioon mahdolliset lojaliteettiristiriidat ja riippuvuussuhteet sekä niiden kesto ja merkitys lapsen kasvuun ja kehitykseen ja arvioitava, onko lapseen vaikutettu iässä, jolloin hän on ollut vaikutteille, riippuvuussuhteen väärinkäytölle tai lojaliteettien ristiriidoille erityisen altis. Kronologinen ikä antaa arviolle yhden, muttei yksinään riittävän, lähtökohdan. Ikävuosia tärkeämpää olisi arvioida, miten lapsen kognitiivinen kapasiteetti, persoonallisuus, tilanetekijät ja aiemmat kokemukset sekä tunnetila päätöksenteon hetkellä ovat vaikuttaneet tai vaikuttavat arvioitavaan asiaan. Kuten artikkelin tarkastelussa on käynyt ilmi, lainsäädäntö tai niiden esityöt eivät useinkaan anna lakia käytäntöön soveltaville viranomaisille tai tuomioistuimille tähän juurikaan eväitä.

Nuorten riskikäyttäytymistä koskeva kirjallisuus viittaa usein vanhempien läsnäoloon nuorta rikoksilta suojaavana tekijänä⁸³ ja vaikuttaa pitävän tätä lähtökohtana. Tuore kotimainen oikeustapaus kuitenkin osoittaa, että aina vanhemmat eivät kykene vastaamaan huoltajien velvollisuuksista (LHL 1 §) vaan voivat jopa myötävaikuttaa lapsensa rikolliseen käyttäytymiseen.

Kyse oli törkeää huumausainerikosta koskevasta asiasta,⁸⁴ jossa tuomittujen tekohetkellä 14–15-vuotias lapsi oli mm. hakenut vanhempiansa pyynnöstä huumausaine-eriä niiden säilytyspaikoista sekä laskeutunut kaupoista saatuja rahoja. Lapsi oli toiminut vanhempien pyynnöstä ja rikokset tapahtuivat suurilta osin lapsen kodissa. Ikärajoja keskeisempi kysymys tapauksen kaltaisissa tilanteissa on se, mitkä ovat olleet lapsen *tosiasialliset toisin toimimismahdollisuudet*.⁸⁵ Tältä osin käräjäoikeus katsoi, että lapsi ”ei ole ollut pakotettuna toimiin siten, ettei hänellä olisi ollut todellista mahdollisuutta toimia toisin” ja tuomitsi tekojen aikana rikosvastuun ikärajan niukasti ylittäneen lapsen (toissijaisen) syytteen mukaisesti nuorena henkilönä tehdystä avunannosta törkeään huumausainerikokseen.

Kun lapsen viimesijainen suojeluvollisuus on julkisella vallalla, lapsen rankaiseminen yhtäältä vanhempien ja toisaalta myös yhteiskunnan laiminlyönneistä näyttäytyy kyseenalaisena. Hovioikeus⁸⁶ päätyikin toisenlaiseen ratkaisuun ja jätti lapsen rangaistukseen tuomitsematta. Hovioikeus katsoi, että lapsi ei ollut toiminut oma-aloitteisesti vaan vanhempien ohjeiden ja pyyntöjen mukaisesti, ja että hän oli tullut osalliseksi vanhempien huumausainerikokseen ilman omaa myötävaikutustaan.

⁸¹ L. Steinberg, E. S. Scott, Less Guilty by Reason of Adolescence: Developmental Immaturity, Diminished Responsibility, and the Juvenile Death Penalty. *American Psychologist*, 58(12), 2003, s. 1018. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.58.12.1009>.

⁸² Roper v. Simmons 2005.

⁸³ J. F. Guassi Moreira, E. H. Telzer, Mother still knows best: Maternal influence uniquely modulates adolescent reward sensitivity during risk taking. *Developmental Science* 2018. <https://doi.org/10.1111/desc.12484>.

⁸⁴ Pohjanmaan käräjäoikeuden tuomio 20/148389, annettu 8.12.2020. Ks. myös Haagin kansainvälisen rikostuomioistuimen tuomio kapinallisohtaja Dominic Ongwenian tapauksessa: <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=pr1590>. Taustansa vuoksi (siepattu 9-vuotiaana lapsisotilaaksi) Ongwenia ei tuomittu elinkautiseen, vaikka hän teki rikoksensa selkeästi aikuisena, 25–30 vuoden ikäisenä.

⁸⁵ Ks. kuitenkin <https://journals.co.za/doi/pdf/10.10520/EJC47569>.

⁸⁶ Vaasan hovioikeus, R 21–62. Artikkelin kirjoittajista Julia Korkmania kuultiin tapauksessa asiantuntijana lapsen tekojen arvioinnissa.

6 Keskustelua

Voimassa olevassa lainsäädännössä alaikäisen oikeudellista asemaa sääntelee useampi eri ikäraja. Lakiuudistusten tai -muutosten myötä niitä pohditaan aika ajoin uudelleen. Tätä pohdintaa tarkasteltaessa huomio kiinnittyy kahteen seikkaan. Ensinnäkin hallituksen esityksissä ikärajoihin on usein kiinnitetty vähemmän huomiota, eduskunnan valiokunnilla on ollut tässä suhteessa aktiivisempi, joskaan ei johdonmukainen, rooli. Toiseksi näyttää siltä, että ikärajoja säädettäessä lapsen kehitystasoa ja sen suhdetta säädettävään ikärajaan on laajemmin pohdittu viimeksi lähes sata vuotta sitten rangaistusvastuuikärajaa koskevan sääntelyn yhteydessä. Vaikka rangaistusvastuuikä näyttää tuolloinkin olleen jossain määrin enemmän kriminaalipoliittinen oikeusturva- ja tarkoituksenmukaisuuskysymys kuin kehityspsykologiseen tutkimustietoon lapsen kehityksestä perustuva ratkaisu, nuorisorikoskomitea kuitenkin pohti lapsen kehitystä ja sen eri vaiheita. Sitten lasten ja nuorten kehityksestä ja käyttäytymisestä on julkaistu runsaasti tieteellistä tietoa, joka tulisi ottaa ikärajasääntelyssä huomioon. Tätä on korostanut myös esimerkiksi YK:n lapsen oikeuksien komitea.⁸⁷

Suomessa tietoon perustuvaa arviointia ei kuitenkaan ole juuri tehty, vaan ikärajasääntelyssä on usein tyydytty viittaamaan jo olemassa oleviin ikärajoihin.⁸⁸ Kun ikäraja kopioidaan kategorisesti lainvalmistelussa säädöksestä toiseen, säädösten välistä tai jopa sisäistä johdonmukaisuutta voi olla vaikea saavuttaa.⁸⁹ Ikärajat saattavat tällöin näyttäytyä keskenään epäsuhtaisilta ja epäloogisilta. Voimassa olevan lainsäädännön mukaan 15-vuotias voi Suomessa esimerkiksi päättää itse omasta nimestään, ja jo nuorempana (12 vuotta) suostumuksestaan adoptioon tai siihen, tapaako hän eron jälkeen toista vanhempaansa. 15 vuotta täyttänyt on myös rikosoikeudellisessa vastuussa, ja ilman ikärajaa vahingonkorvausoikeudellisessa vastuussa teoistaan. Samaan aikaan 15-vuotiaalla ei ole oikeutta päättää itsenäisesti uskontokuntaan kuulumisesta tai kuulumattomuudesta eikä siitä, harrastaako hän seksiä kehitystasoltaan itseään vastaavassa vaiheessa olevan henkilön kanssa. Näin siitä huolimatta, että tieteellisen tutkimuksen pohjalta on hyvin perusteltavissa yhtäältä se, että rikosoikeudellisissa vastuukysymyksissä ja seuraamuksissa tulee ottaa huomioon alaikäisen kypsymättömyys ja toisaalta se, että seksuaalisuuteen ja lisääntymisterveyteen liittyvissä asioissa tulee huomioida nuorten kypsyys ja verrattain kehittynyt kyky päätöksentekoon.⁹⁰

Alaikäisiä koskevia oikeudellisia ratkaisuja tehtäessä on tärkeää ottaa samanaikaisesti huomioon tarkasteltava päätöksentekotilanne, kehityksen eri osa-alueiden eritahtisuus, esi-

⁸⁷ YK nro 20 (2016) Lapsen oikeuksien täytäntöönpano nuoruusiässä; YK nro 24 (2019) lapsen oikeudet rikosoikeusjärjestelmässä.

⁸⁸ Poikkeuksena aiemmin viitattu seksuaalirikoslain kokonaisuudistus, jonka mietinnössä kehityspsykologinen näkökulma on hyvin edustettu.

⁸⁹ Nieminen 2009, s. 238–241 ja 2006 sekä Mahkonen 2001.

⁹⁰ L. Steinberg, E. Cauffman, J. Woolard, S. Graham, M. Bainch, Are adolescents less mature than adults? Minors' access to abortion, the juvenile death penalty, and the alleged APA "Flip-Flop". *American Psychologist*, 2009/64, s. 583–594.

merkiksi kognitiivisen kehityksen nopeampi eteneminen psykososiaaliseen kypsymiseen verrattuna,⁹¹ sekä kronologinen ikä. Käyttäytymistieteelliseen tietoon pohjautuva ja lapsen oikeuksia korostava lähestymistapa lainsäädäntöön erottaakin lait, joilla pyritään suojelemaan nuoria haitoilta, ja joissa ikäraajat ovat perusteltuja, niistä laeista, jotka edistävät osallistumista ja lapsen vaikutusmahdollisuuksia ja joissa ikäraajat voivat olla alemmat tai niistä voidaan jopa luopua.⁹²

Tätä lähestymistapaa edustaa myös lapsen oikeuksien komitea. Komitea on esimerkiksi katsonut, että lapsen on saatava iästään riippumatta luottamuksellista lääketieteellistä neuvontaa kaikissa, myös seksuaaliterveyteen liittyvissä, asioissa ilman vanhempiensa suostumusta, jos lapsen turvallisuus tai hyvinvointi sitä edellyttävät.⁹³ Myös lapsen osallisuutta rajoittaviin ikärajoin komitea on suhtautunut kielteisesti ja kehottanut muun muassa Suomea poistamaan osallisuutta rajoittavat ikäraajat sekä varmistamaan, että kaikenikäisiä lapsia myös käytännössä kuullaan heihin vaikuttavissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa prosesseissa.⁹⁴ Ikärajojen asettamista komitea on puoltanut silloin kun on kyse alaikäisen turvallisuudesta ja suojelusta, esimerkiksi alaikäisen seksuaalisesta itsemääräämisoikeudesta. Vähimmäisikärajojen tulisi komitean mukaan aina heijastaa alle 18-vuotiaiden täysimääräistä oikeussubjektuutta, kehittyviä valmiuksia sekä ikää ja kehitystasoa (LOS 5 ja 12–17 artikla).⁹⁵

7 Johtopäätöksiä

Lainsäädännössä on erilaisia ikärajoja ja ne palvelevat erilaisia funktioita; niillä voidaan pyrkiä lapsen suojaamiseen, oikeuksien antamiseen tai velvollisuuksien asettamiseen. Yhtä vastausta siihen, tulisiko lapsilainsäädännössä olla kiinteitä ikärajoja ei ole vaan niiden mielekkyyden arviointi edellyttää muun muassa ikärajan tarkoituksen huomioon ottamista.⁹⁶

Oletusarvona ikärajojen asettamisessa tulisi pitää sitä, että ne perustuisivat tutkittuun ja aiheen kannalta relevanttiin tietoon lapsen kehityksestä ja hyvinvoinnista. Siksi kerran asetettuja ikärajoja ei tule pitää ”kautta-aikaisina” ja ”suojauskohteina” vaan ikärajasäätely vaatii

⁹¹ G. Icenogle, L. Steinberg, N. Duell, J. Chein, L. Chang, N. Chaudhary, L. Di Giunta, K. A. Dodge, K. A. Fanti, J. E. Lansford, P. Oburu, C. Pastorelli, A. T. Skinner, E. Sorbring, S. Tapanya, L. M. Uribe Tirado, L. P. Alampay, S. M. Al-Hassan, H. M. S. Takash, D. Bacchini, Adolescents' cognitive capacity reaches adult levels prior to their psychosocial maturity: Evidence for a "maturity gap" in a multinational, cross-sectional sample. *Law and Human Behavior*, 2019/43, s. 69–85.

⁹² Sawyer, Azzopardi, Wickremarathne, Patton 2018. Ks. myös Suviaanna Hakalehto, Lapsioikeuden perusteet. Alma Talent 2018, s. 29–30.

⁹³ YK nro 12 (2009), kohta 101; YK nro 4 (2003), nuorten terveydestä ja kehityksestä lapsen oikeuksien yleissopimuksen yhteydessä, kohta 11 ja 27. Ks. myös John Tobin, Article 24. The Right to Health. Teoksessa John Tobin (ed), The UN Convention on the Rights of the Child. A Commentary. Oxford University Press 2019, s. 910 ja Stephanie Rap, Eva Schmidt, Ton Liefgaard, Safeguarding the Dynamic Legal Position of Children: A Matter of Age Limits? *Erasmus Law Review*, (1) 2020, s. 4–12.

⁹⁴ CRC/C/FIN/CO/4, kohta 30. Ks. myös Mariëlle Bruning, Jiska Peper, Giving Children a Voice in Court, *Erasmus Law Review*, (1) 2020, s. 31–44. Artikkelissa perustellaan neurotieteellisen tutkimuksen perusteella osallisuusikärajojen alentamista 8 ikävuoteen huoltoriidoissa.

⁹⁵ YK nro 4 (2003), kohta 9. Lapsen turvallisuudesta on kyse myös komitean Ruotsille antamissa suosituksissa, joissa komitea on katsonut, että Ruotsin tulee nostaa vähimmäisikä vapaapalokuntaan osallistumiselle 16 vuodesta 18 vuoteen. CRC/C/SWE/CO/5, kohta 54. Ks. myös CRC/C/OPAC/SWE/CO/1, kohta 15.

⁹⁶ Ks. Gerrison Lansdown, The Evolving Capacities of the Child. *Innocenti Insights* no. 11 2005, s. 49–53.

aika-ajoin kriittistä tarkastelua suhteessa uusimpaan tutkimustietoon, mutta myös yhteiskunnallisiin ja oikeuskulttuurisiin muutoksiin.⁹⁷ Lakiin kirjattu ikäraja sekä välineet siitä poikkeamisesta on myös perusteltava riittävästi ja johdonmukaisesti lain esitöissä. Jos lainsäädännöllä luodaan oikeudellisesti merkityksellisiä eroja eri-ikäisten lasten välille, esimerkiksi rajoitetaan lasten osallisuutta tai mahdollisuutta saada suojelua, se tulee perustella rationaalista ja kriittistä tarkastelua kestävällä tavalla.⁹⁸ Jos taas ikärajoin luodaan lapsille oikeuksia, säännöksissä tulisi määritellä konkreettisesti ja selkeästi se alue, jolle lapsen itsemääräämisoikeus ulotetaan.⁹⁹ Vain näin voidaan arvioida lainsäädännön vaikutuksia lapsen ja huoltajien asemaan.

Yhden varteen otettavan mallin ikärajasäätelyyn tarjoaa Uuden-Seelannin nuorisominstriön lainsäätäjälle suunnattu ohjeistus seikoista, joita tulisi ottaa huomioon ennen ikärajojen asettamista.¹⁰⁰ Ensinnäkin on harkittava, ovatko ikärajat ylipäänsä välttämättömiä. Toiseksi sopivan ikärajan valitsemisessa tulee pysähtyä seuraavien kysymysten äärelle: 1) turvaako ikärajan asettaminen tosiasiallisesti sillä tavoiteltuja seurauksia, 2) onko ikäraja johdonmukainen suhteessa muuhun kansalliseen lainsäädäntöön nähden ja 3) turvaako ikäraja lapsen etua, osallistumista ja yhdenvertaisuutta. Lainsäädäntövaiheessa on selvittävä lasten ja nuorten näkemyksiä ikärajoista. Näin menetellen toteutuu sääntelyn vaikutusten arviointi, ja valitulle ikärajalle saadaan vakuuttavat perustelut.

Lopuksi on syytä vielä korostaa oikeudellisten ikärajojen merkitystä lapsen kasvun ja kehityksen näkökulmasta. Myös lainsäädännöllä on oma tehtävänsä sen tukemisessa ja turvaamisessa. Tämän tehtävän täyttäminen voi vaikuttaa lapseen positiivisesti tai negatiivisesti.¹⁰¹ Siksi lainsäädännön mahdolliset kielteiset vaikutukset lapseen tulee pyrkiä minimoimaan ja vastaavasti maksimoimaan positiiviset vaikutukset.¹⁰² Lapsen iän, kehitystason ja lain tavoitteet huomioon ottava tarkastelutapa on näkemyksemme mukaan tärkeämpää kuin lainsäädännön sisäinen yhdenmukaisuus, jota tarkastelumme perusteella kuitenkin usein tavoitellaan lainsäädännöstä ja vuodesta toiseen samanlaisina siirtyvillä ikärajoilla. Ideaalitalanteessa ikärajojen tulisi perustua ennen kaikkea kehityspsykologiseen tutkimustietoon siitä, että tietyn ikäisellä henkilöllä on riittävän kehittynyt ymmärrys-, ajattelu- ja toimintakyky sekä mahdollisuus riippumattomaan ja itsenäiseen päätöksentekoon, jotta asian käsittelyyn osallistuminen, suostumuksen antaminen tai vastuun kantaminen on oikeudenmukaista ja mielekästä.

⁹⁷ Mahkonen 2001, s. 1000–1001.

⁹⁸ Perustuslakivaliokunta on sosiaalioikeudellista sääntelyä arvioidessaan pitänyt esimerkiksi etuuskien määrittymistä eri tavoin eri-ikäisille henkilöille perustuslain kannalta ongelmattomana, jos erottelut eivät ole mielivaltaisia eivätkä erot muodostu kohtuuttomiksi. PeVL 34/2005 vp, perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä sosiaalihuoltolain muuttamiseksi, s. 2, PeVL 60/2002 vp, perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä eläkelainsäädännön muuttamiseksi, s. 4–5, PeVL 46/2002 vp, perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä työttömyysturvalaiksi ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta, s. 5–).

⁹⁹ Alaikäisten ikärajojen lainvalmistelussa on jonkin verran pohdittu sitä, miten yhteneväistä logiikkaa eri säädösten välille on haettu. *Helin* 2015.

¹⁰⁰ Does Your Policy Need an Age Limit? A guide to Youth Ages from the Ministry of Youth Affairs, New Zealand. Ks. myös *Pajulampi* 2014, s. 434.

¹⁰¹ T. Wingrove, S. J. Beal, Psychology, law, and the wellbeing of children: A developmental perspective. In M. K. Miller, J. Chamberlain, & T. Wingrove (eds.), Psychology, law, and the wellbeing of children. Oxford University Press 2014, s. 13–29. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199934218.003.0002>.

¹⁰² Ks. myös *Emily Buss*, Developmental Jurisprudence, *Temple Law Review* 2016, s. 741–768, 741, 752.